

SZEMLE

Veres Valér: *Népességszerkezet és nemzetiség. Az erdélyi magyarok demográfiai képe a 2002. és 2011. évi romániai népszámlálások tükrében.*

Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2015 263 oldal

Kiss Tamás – Barna Gergő: *Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében.*

Nemzeti Kisebbségkutató Intézet Kiadója, Kolozsvár, 2012. 78 oldal

A 2011. évi romániai népszámlálás magyarságot érintő demográfiai eredményeihez kapcsolódóan két értékelő, áttekintő kötet is megjelent Erdélyben. Recenzióinkban ezek kritikai ismertetését végezzük el. Az ismertetést Veres Valér munkájának bemutatásával kezdjük, ez a könyv ugyanis – bár időben később jelent meg – mind terjedelmét, mind tudományos ambícióit tekintve egyértelműen nagyobb ívű munka, mint a Kiss–Barna-féle mű. Ezt követően térünk ki azokra a plusz értékekre, információkra, amelyek kizárólagosan a Kiss–Barna kötet jellemzői. Végül kiemeljük a két mű néhány közös jellemzőjét.

Veres Valér 2015-ös, a Kolozsvári Egyetemi Kiadónál megjelent kötete tematikáját tekintve átfogóbb, nagyobb ívű munka, mint amit a félrevezetően szerény alcím sugall. Egyfelől az erdélyi magyarok helyzetét mindig az

összromániai és erdélyi trendekbe illesztve ismerteti a szerző, tehát a kötet tartalmi fókusza az erdélyi magyarok csoportjánál szélesebb. Másfelől a szövegben és elemzésekben népszámlálások mellett nagy mennyiségben és fontos helyeken szerepelnek egyéb statisztikai adatok is, elsősorban népmozgalmi és oktatásstatisztikai adatok. Egyes részek esetén – leglátványosabban a hatodik, termékenységi fejezetben – a népszámlálási adatok szinte csak körítésnek, ürügynek tűnnek, a tényleges elemzés alapjául valójában nem ezek szolgálnak. Harmadrészt a kötet tematikája tágabb a szűken vett demográfiánál: a könyv részletes iskolázottsági, rétegződési fejezeteket is tartalmaz, amelyek a szerző számára érezhetően legalább annyira lényegesek, mint a „klasszikus” demográfiai témák. Negyedrészt a címben jelzett időbeli lehatárolás sem valós: a kötet jellemzően 1992-ig, de több helyütt akár az 1930-as évekig is visszanyúl az elemzésekben és az adatközlésekben. Valójában a könyv egy az erdélyi magyarság helyzetét átfogóan bemutató társadalomstatisztikai monográfia létrehozására tett első, de nagy lépésként értékelhető.

A kötet nyolc tartalmi és egy összefoglaló fejezetből áll. Az első fejezet módszertani jellegű. Bemutatja a vizsgált népszámlálásokat, illetve – tartalomelemzés segítségével – az erdélyi magyar nyilvánosságban kialakult diskurzusokat a népszámlálások kapcsán.

A következő hét fejezet klasszikus módon tematikailag tagolva, szabályos rendben halad végig a vizsgált témakörökön: népességszám és változás, kor szerkezet, iskolázottság, foglalkozási rétegződés, természetes népmozgalom, házasságkötések és válások, vándormozgalom.

A fejezetek belső tagoltsága is egy szabályos logikát követ. A szerző először országos szinten mutatja be a trendeket, majd nemzetiségi bontásban, végül részletesen a magyar nemzetiség vonatkozásában, általában külön kitérve a magyar közösségen belüli területi eltérésekre. A fejezeteken belül bőségesen található táblázatok, térképek és ábrák, az egyes fejezetekhez ráadásul külön táblamelléletek is tartoznak. Ezen szabályos szerkezeti rendszer keretei között azonban a szerző a terjedelmet, a vizsgált időtávot és adatokat tekintve is szabadon mozog.

Mint ahogy az ismertetés elején is említettük, Veres a szűken vett időbeli kereteket, az ezredforduló utáni folyamatok ismertetését jellemzően kiterjeszti az 1992-es népszámlálásig. Sőt, egyes elemzésekben akár az 1930-as évekig is visszamegy. A szerzőt (ahogy egyébként Kiss Tamást is) például láthatóan erősen foglalkoztatja az a kérdés, mikorra is datálható az erdélyi magyar népesség fogyásának kezdete. 1980? 1986? Ez a kérdés a Ceaușescu-diktatúra hamisított és hiányos etnikai adatai miatt igen nehezen válaszolható meg

korrekt módon, és napjaink népesedési folyamatai szempontjából – valljuk meg – már meglehetősen kis jelentőségű. Az erdélyi magyar demográfusok mégis – egymással vitatkozva, egymás számításait cáfolva, pontosítva – komoly módszertani apparátussal próbálnak tisztán látni a 1970-es és 1980-as évek vonatkozásában. Veres ebben a könyvében például e kérdés tisztázására egy komplett visszafelé felépített kohorsz-komponens alapú visszaszámítást végez az 1992-es népszámlálás adataira alapozva.

Veres szintén komoly erőfeszítéseket tesz abból a célból, hogy cáfolja a közkeletű vélekedést, amely szerint Erdély államszocialista időszakban végbement "elrománosítása" a regáti románság erdélyi városokba telepítésével valósult meg. (Kulcsszerepük itt valójában az Erdélyen belüli falusi románság magyar városokba áramlásának és a falu-város közötti termékenységi különbségeknek volt.)

Nyilvánvalóan fontos a múlt folyamatainak tisztázása és pontosabb megismerése. A kötetbe az ehhez hasonló történelmi kitekintések olyan ügyesen vannak beszerkesztve, hogy nem is „verik szét” annak koherens belső logikáját. A recenzió írója mégis sajnálja, hogy a szerzőnek ezek a módszertani erőfeszítései, komoly munkát igénylő elmélyült részletezései sok esetben a múltra irányulnak, ahelyett, hogy a 2011-es népszámlálás néhány érdekes, újszerű eredményét vizsgálta volna nagyobb részletességgel. Például meglehetősen erős empirikus népszámlálási eredmények bizonyítják, hogy lassan több mint egy évtizede a romániai magyarság gyermekvállalási kedve, termékenysége meghaladja a románságét. Veres ezt teljesen tisztán látja, több helyütt hangsúlyosan említi is, viszont az esetleges okok és következmények részletes elemzése hiányzik a kötetből. Ehhez hasonlóan, bár természetesen érdekesek a 60-as és 70-es évek belső vándorlási folyamatai, talán még ennél is érdekesebb lett volna megvizsgálni, hogy a szórványterületek magyar népességének elmúlt években megfigyelt megdöbbentően gyors felszámolásában nem játszik-e szerepet a magyarok (vissza)vándorlása az Erdélyen belüli magyar tömbvidékekre.

Viszont nagyon izgalmasak és jelentősen növelik a romániai magyar közösségről való tudásunkat például az iskolázottságra, a foglalkozási rétegződésre vagy az etnikailag vegyes házasságokból származó gyermekek etnikumára vonatkozó adatok és rövid elemzések. Az elemzések ráadásul sok esetben olyan adatokra alapozva készültek, amelyeket ilyen formában nem publikált a román statisztikai hivatal. Ezeket a táblákat a hivatal a szerző rendelkezésére állította elő, így a kötet táblázatai elsődleges adatforrásként is használhatóak és értékesek.

Ráadásul sok esetben egyértelműen olyan eredményekről van szó, amelyeknek meglehetősen közvetlen társadalompolitikai, kisebbségpolitikai vonatkozásai lehetnek. Csak remélni lehet, hogy a kötetnek a diákok és kutatók mellett olyan olvasói is lesznek, akik végiggondolják például, hogy milyen támogatáspolitikai következtetések vonhatóak le az olyan adatokból, mint amelyek például a szórvány megyékben élő magyar közösségeknek a románságtól több ponton eltérő foglalkozásszerkezetéről tanúskodnak.

A Kiss Tamás – Barna Gergő szerzőpáros által írt kötet jóval kisebb feladatot tűzött ki maga elé. A szerzők elsődleges célja az volt, hogy kötetük az etnikai eredmények számszerű ismertetésén túl a lehető legkorrektebb módon megmagyarázza az erdélyi magyar népesség létszámának és arányának változását, oly módon, hogy a változás mögött álló tényezőket (természetes népmozgalom, kivándorlás, asszimiláció) szétszálazza és külön-külön is elemzi. Ehhez az elemzéshez e kötet szerzői is felhasználják a népszámláláson kívüli egyéb adatbázisokat: népmozgalmi adatok etnikai bontás szerint, magyarországi bevándorlási statisztikák, célzott regionális roma vizsgálatok adatai, stb. Az elemzés és az adatok ismertetése, illetve az azokból levont következtetések néhány helyütt szinte nyomozómunkához hasonló levezetése a recenzens számára meggyőzőbbnek tűnt a Veres-féle kötet azon részeinél, amelyek ugyanezen kérdéskör feltárására tesznek kísérletet. (Bár az eredmények egyébként nagyságrendileg hasonlóak.) A Kiss–Barna szerzőpáros így például a jelenségek értelmezésekor használ többváltozós elemzési módszereket, míg Veress kizárólag leíró statisztikákkal operál. Az asszimiláció fogalmi és empirikus megközelítése is megalapozottabbnak tűnik. Végül érdemes megemlíteni, hogy míg Veres Valér a népszámlálási adatokban megjelenő roma nemzetiséget gyakorlatilag egy „hagyományos” a románsághoz és a magyarsághoz hasonló kizárólagos nemzetiségi kategóriaként kezeli, addig a Kiss–Barna kötet szembenéz azzal a ténnyel, hogy ez a valóságban messze nincs így. A társadalmi többség által cigányként számon tartott személyek ugyanis népszámlálásonként, településenként eltérő arányban jelennek meg a román, a magyar, illetve a roma kategóriákban. A többség által cigányként minősített csoport ma már olyan nagy arányban van jelen Erdélyben (mint ahogy egyébként Szlovákiában is), továbbá demográfiai viselkedése is annyira eltérő, hogy ennek a jelenségnek a figyelembe vétele nélkül aligha értelmezhetőek a magyarság és a románság demográfiai trendjei. Ezzel nem azt állítom, hogy a Kiss–Barna kötet kísérlete a romának tartott csoport létszámának és népszámlálási reprezentációjának a megbecslésére feltétlenül sikeres volt. Viszont a kötetnek mindenképpen komoly erőssége, hogy felvállalták a szembenézést ezzel a módszertani problémával.

Végül érdemes röviden rámutatni két, a bemutatott köteteket jellemző közös pontra is.

Feltűnő, hogy a szerzők a magyarországi magyar nyelvű kisebbség-szociológiai, etnikai-demográfiai szakirodalom sokszor jellemző hozzáállásával szemben, az „identitászavar” bármiféle jele nélkül egy etnikailag meghatározott nézőpontból indulnak ki. Mindkét esetben egyértelmű, hogy a szerzők kutatóként nem valamiféle semleges megfigyelők próbálnak lenni, hanem a magyar közösségért drukkoló, az alkalmazott tudományos szerepet is felvállaló személyek. A Kiss-Barna szerzőpáros stilisztikailag még jobban próbál igazodni valamiféle elfogulatlan nézőpontot hangsúlyozó nyelvezet – tényleges vagy csak vélt (?) – elvárásához, de a szövegben a magyar etnikai nézőpont „lólába” nem csak tartalmilag, de stilisztikailag is sok helyütt kilóg. Pl.: „roma-magyar viszonylatban is veszteséget könyvelhetünk el” (69. old.) – írják. A Veres-szöveg alapállása ugyanez. ”»Sovány vigasz«, hogy a posztliceális szakképzésben tanuló magyarok aránya [...] magasabb a románokénál” (86. old.) – jegyzi meg például szomorúan a szerző, amikor kiderül, hogy – sokak várakozásával szemben – nem sikerült faragni azon az iskolázottsági hátrányon, amely az erdélyi magyarságot a románsághoz viszonyítva jellemzi.

A recenzens a maga részéről az előzővel szemben valós hiányosságnak tartja az etnocentrizmus megjelenését a felhasznált szakirodalmak kiválasztásában. Némi leegyszerűsítéssel, de azért összességében megállapítható, hogy lényegében a két kötet egyike sem használ román szerzőktől származó kurrens román nyelvű szakirodalmat. A román szakirodalmi hivatkozások mindkét kötetben jellemzően kézikönyvek, klasszikus monográfiák, vagy erdélyi – jellemzően Kolozsváron dolgozó – magyar szerzők románul publikált műveinek hivatkozásai. Persze előfordulhat az is, hogy nincs román nyelvű kurrens szakirodalma a kötetekben vizsgált témáknak, de ez meglehetősen valószínűtlen. Talán nem lenne haszontalan figyelembe venni, hogy a leírt demográfiai, társadalmi folyamatokról, azok okairól és következményeiről hogyan vélekednek a román szociológusok, demográfusok.

Kapitány Balázs